

Skript

HISTORISCH TIJDSCHRIFT

Column: Onverschilligheid is geen optie: Het Nationaal Holocaustmuseum gedurende de genocide in Gaza

Auteur: Yoni de Vries

Verschenen in *Skript Historisch Tijdschrift*, jaargang 46.4, 50-57.

©2025 Stichting Skript Historisch Tijdschrift, Amsterdam

ISSN 0165-7518

Skript Historisch Tijdschrift is een wetenschappelijk blad dat viermaal per jaar verschijnt. De redactie, bestaande uit studenten en pas afgestudeerden, wil bijdragen aan actuele historische debatten, en biedt getalenteerde studenten de kans om hun werk aan een breder publiek te presenteren.

COLUMN

ONVERSCHILLIGHEID IS GEEN OPTIE:

HET NATIONAAL HOLOCAUSTMUSEUM GEDURENDE DE GENOCIDE IN GAZA

Yoni de Vries

Ondanks de krachtige oproep tot moreel bewustzijn die het Nationaal Holocaustmuseum aan zijn bezoekers doet, blijft het museum angstvallig stil in het aangezicht van hedendaags onrecht. In de naam van neutraliteit verzaakt het zijn verantwoordelijkheid voor actieve betrokkenheid en verbiedt het museumdocenten zelfs om uitspraken te doen over de genocidale intenties van het Israëliëse regime.¹ Terwijl het museum zich zou moeten positioneren als een neutrale en centrale plek voor hedendaagse bezorgdheid over politiek geweld, dreigt het genocide te reduceren tot een geïsoleerd verleden.

Tijdens mijn tijd als museumdocent bij het Nationaal Holocaustmuseum, van de opening op 6 maart tot begin oktober, was het mijn taak om schoolklassen te onderwijzen over de Holocaust, met een nadruk op de bredere morele lessen van deze tragedie.² Als bevoegd docent geschiedenis, gespecialiseerd in eugenetica en systemen van in- en uitsluiting, ben ik bijzonder gevoelig voor hoe historische lessen niet alleen worden herinnerd, maar ook hoe ze hun weg vinden naar de hedendaagse samenleving. Het Nationaal Holocaustmuseum leek mij de ideale plek om mijn kennis in te zetten voor de maatschappij. Het lesmateriaal en de inhoud van het museum benadrukten dat het niet alleen gaat om het herdenken van het verleden, maar ook om het herkennen en bestrijden van onrecht in het heden. 'Je weet het nu. Vergeet het niet. Wees verschillig!', het motto van het museum, was de boodschap die we de jonge generaties wilden meegeven. 'Zien leidt tot bewustzijn en bewustzijn leidt tot handelen,' staat te lezen op de wand bij de entree, een citaat uit Talmud Bavli, Menachot 43b. En aan de overkant, in de Hollandsche Schouwburg, zijn de woorden van Primo Levi te lezen: 'Het is gebeurd, dus het kan weer gebeuren. Dat is de kern van wat wij te zeggen hebben.'

Ambivelente positie

Hoewel het Nationaal Holocaustmuseum prachtig en zorgvuldig is samengesteld, functioneerde ik slecht tijdens het lesgeven, verscheurd als ik was over de ethische vraagstukken, en stapte snel over op een andere functie. Het museum is gevestigd in een historisch gebouw, de voormalige Hervormde Kweekschool. Tijdens de oorlog gebruikten de nazi's de naastgelegen crèche als verzamel- en deportatieplaats voor Joodse kinderen. Directrice Henriëtte Pimentel hielp honderden van hen ontsnappen, ook via de Kweekschool. Het

Nationaal Holocaustmuseum heeft in dit gebouw een ontroerend en krachtige tentoonstelling samengesteld en de krachtige citaten en oproepen tot morele betrokkenheid maken diepe indruk. Deze plek van verzet en betrokkenheid staat echter in schril contrast met de onverschilligheid die ik ervaarde ten opzichte van het lot van de Palestijnen; vooral de opgelegde stilte van bovenaf over de Palestijnse kwestie stuitte mij tegen de borst. Sinds de aanval van Hamas op 7 oktober 2023 is het immense lijden in Gaza onmiskenbaar; elke dag ontvouwen zich nieuwe beelden van misdadige geweldpleging door het Israëliëse regime, maar de internationale wereldorde grijpt niet in.

Terwijl ik leerlingen moest lesgeven over de gevolgen van dehumanisering, en mijn medestudenten en docenten aan de Universiteit van Amsterdam door opruiende media en politici werden beschimpt en bestempeld tot antisemiet vanwege de zogenaamde ‘pro-Palestina’-protesten, floreert in Israël extreemrechtse retoriek die openlijk oproept tot geweld en moord. Zo heeft de Israëliëse kolonistenleider Daniella Weiss opgeroepen tot het bouwen van nederzettingen in de hele Gazastrook. ‘Na 7 oktober zullen er geen Arabieren meer in Gaza zijn. Niemand zal overblijven.’³ De Israëliëse Minister voor Cultureel Erfgoed Amihay Eliyahu heeft voorgesteld een kleine atoombom op Gaza te gooien, omdat er volgens hem ‘geen niet-strijders in Gaza zijn.’⁴ Oud-minister van Informatie Galit Distel-Atbaryan liet weten: ‘Verwijder Gaza van de aardbodem. Laat de monsters uit Gaza naar Egypte vluchten of sterven, laat ze slecht sterven. Gaza moet van de kaart worden geveegd. Joodse toorn moet de hele aarde doen schudden.’⁵ Op 9 oktober 2023 kondigde de Israëliëse minister van Defensie, Yoav Gallant, aan: ‘We leggen een volledige blokkade op Gaza. Er zal geen elektriciteit, geen voedsel, geen water, geen brandstof zijn; alles zal worden afgesloten. We vechten tegen menselijke dieren en zullen dienovereenkomstig handelen.’⁶ Onder het toeziend oog van militairen schreef de Israëliëse president Yitzhak Herzog de woorden ‘Ik vertrouw op je’ op een granaat die op Gaza werd afgevuurd, en heeft beweerd dat er in Gaza geen onschuldigen bestaan, want voor de aanslag van Hamas was volgens hem ‘een hele natie verantwoordelijk’.⁷ Dezelfde Herzog was tijdens de opening van het museum op 6 maart 2024 aanwezig – en tegen diens premier Benjamin Netanyahu en defensie-minister Yoav Gallant door het Internationaal Strafhof (ICC) inmiddels een arrestatiebevel is afgegeven vanwege meerdere misdaden tegen de mensheid.⁸

Het is vreemd dat het museum oproept tot morele verantwoordelijkheid, maar verbiedt uitspraken te doen over de evidente genocidale retoriek onder het mom van ‘neutraliteit’. Het museum zal misschien beargmenteren dat zijn missie gericht is op het verleden en dat het betrekken van hedendaagse conflicten zijn ‘neutraliteit’ zou kunnen ondermijnen. Dit moet echter als een onvolledige rechtvaardiging worden beschouwd. Zeker als we erkennen dat een deel van de missie van musea rond genocide educatie en het verhogen van moreel bewustzijn is. Musea hebben de mogelijkheid om door middel van tentoonstellingen, programma’s en dialoog meer inzicht te bieden in de mechanismen van genocide, inclusief hoe hedendaagse politieke en sociale retoriek en acties bijdragen aan risico’s op genocide. Ze vormen een autoriteit – stellingname zal het politieke debat beïnvloeden, waardoor ook het verzuim daarvan een politieke daad behelst.

Het is dan ook vreemd dat het *Joods Cultureel Kwartier*, waar het

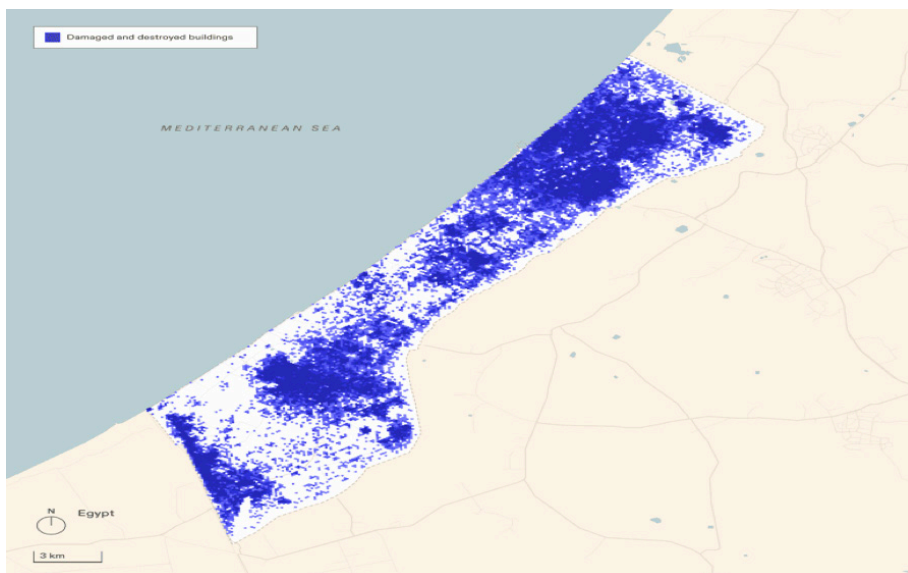
museum onder valt, kennis overdragen en ruimte bieden voor nuanceren en verschillende perspectieven als hun kerntaak ziet. Op 8 februari 2024 heeft het een programma georganiseerd dat inzicht biedt in het Palestijns-Israëliësch conflict, met aandacht voor verschillende perspectieven en voor de invloed die het conflict en de huidige oorlog hebben in de Nederlandse samenleving.⁹ Ook werd er *Mijn Israël | Mijn Palestina* georganiseerd, op 30 juni 2024, in het kader van het programma *Zionisme – belofte of boosdoener?*, waarin het zionisme vanuit persoonlijk en historisch perspectief belicht werd.¹⁰ Dat zijn mooie, waardevolle initiatieven, want door openhartige gesprekken te voeren, bevorder je begrip onder diverse achtergronden en creëer je ruimte voor een uitwisseling van nuance en medemenselijkheid.

Waarom wel dergelijke dialogen faciliteren, maar angstvallig je medewerker stilte opleggen? Want terwijl scholieren in het museum, die via sociale media beelden van geweld en verwoesting zien, vragen stelden over de situatie in Gaza en parallellen trokken naar de getoonde thema's, instrueerde het museum discussies af te sluiten met de opmerking: 'Het is verschrikkelijk wat daar gebeurt, maar heel ingewikkeld.' Dit lijkt bedoeld om ongemakkelijke gesprekken over een standpunt van het museum te vermijden; een schadelijke reductie die geen recht doet aan de complexiteit en de morele urgentie van de kwestie. Hierdoor verzuimt het museum zijn rol in het stimuleren van een eerlijke en open dialoog over onderdrukking en geweld. Een dergelijke dialoog kan immers leerlingen van verschillende achtergronden helpen om begrip en empathie te ontwikkelen. Het bevorderen van deze uitwisseling draagt niet alleen bij aan historisch bewustzijn, maar ook aan de ontwikkeling van empathie en verantwoordelijkheid in de hedendaagse samenleving. Door samen te werken met neutrale organisaties die zich inzetten voor mensenrechten, zou het museum een breed draagvlak kunnen creëren voor de broodnodige educatieve gesprekken over genocide in het verleden én het heden.

Genocide

Uiteraard bestaat er discussie over de vraag of er sprake is van genocide op het Palestijnse volk. Een instelling die draait om de herinnering aan dehumanisering, massaal geweld en onverschilligheid zou echter juist een plek moeten zijn waar ruimte is voor genuanceerde educatie, gebaseerd op historische én actuele inzichten. Het is daarom des te opmerkelijker dat het museum zwijgt over de posities van zowel de Verenigde Naties (VN), het Internationaal Gerechtshof (ICJ) als het Internationaal Strafhof (ICC) en dialoog met scholieren mijdt door museumdocenten te verbieden het gesprek aan te gaan over de actualiteit betreffende Palestina.¹¹

Dit is des te verwonderlijker, omdat juist deze organisaties kunnen worden bestempeld als 'neutraal' inzake (geo)politieke conflicten. Bovendien wordt in het museum de term 'genocide' gehanteerd om de Jodenvervolging en Holocaust te beschrijven, in 1944 geïntroduceerd door de Joods-Poolse jurist Raphaël Lemkin nog vóór de volle omvang van de Holocaust bekend was. Lemkins werk leidde tot de erkenning van genocide als een internationaal misdrijf door de VN in 1946 en droeg bij aan de principes van zowel het ICJ als ICC, onder andere gebaseerd op het in 1948 opgestelde *Verdrag inzake de voorkoming en de bestraffing van genocide* – een verdrag dat ook door

Afbeelding 1: Het blauw geeft alle beschadiging en vernietiging in Gaza weer, vanaf 15 oktober 2023 tot 6 juli 2024. Bron: *Forensic Architecture*, 'Genocide in Gaza: an investigation into the Israeli military's destruction of life-sustaining infrastructure in Gaza', Goldsmiths, University of London, oktober 2024, <https://forensic-architecture.org/investigation/a-cartography-of-genocide>.

Israël is ondertekend. Het is dan ook van groot belang dat een instituut dat de Holocaust herdenkt en wil onderwijzen aan komende generaties, de centrale rol van deze organisaties in de strijd tegen genocide en onrecht onderstreept – ondanks dat ze in het verleden hebben gefaald dergelijk leed te voorkomen. Ook nu, want de uitspraken van het ICC en ICJ zijn immers nog vrij terughoudend.

Historici, juristen en prominente intellectuelen hebben daarentegen explicieter stelling genomen over de mogelijke genocidale intenties achter het Israëlische beleid in Gaza. De 'Nieuwe Historici', een groep Israëlische historici en intellectuelen die sinds de jaren tachtig kritische perspectieven hebben geformuleerd op de officiële Israëlische geschiedschrijving, benadrukken dat de officiële Israëlische versie van de geschiedenis vaak belangrijke aspecten van de Palestijnse ervaring en Israëlische militaire acties weglaat of verdoezelt. Veel van hun bevindingen zijn gebaseerd op nieuw vrijgekomen documenten uit Britse en Israëlische archieven, waaruit blijkt dat de verdrijving van Palestijnen destijds niet slechts een gevolg was van oorlogsomstandigheden, maar dikwijls het resultaat van bewuste strategieën.¹² Ze betogen dat Israël en de zionistische beweging een rol hebben gespeeld in de gedwongen migratie en ontheemding van de Palestijnen, wat vaak wordt gezien als een zwaarbeladen politiek-morele kwestie die vandaag de dag doorwerkt in het Israëlisch-Palestijnse conflict.

Historici hebben de opkomst van radicaal-nationalistische ideologieën binnen bepaalde Israëlische politieke kringen geanalyseerd en beklemtonen het gevaar van dehumaniserende en vijandige retoriek ten aanzien van Palestijnen. Zodoende tonen zij hoe ideologieën die voorheen marginaal waren een toenemende invloed uitoefenen binnen het politieke

discours, en een genocidaal discours alle lagen van de Israëlische samenleving heeft doordrongen.¹³ Ook veel andere historici hebben beleidsdocumenten die pleiten voor permanente verplaatsing van de Palestijnse bevolking onderzocht en wijzen op de systematische aard van dergelijke voorstellen. De invloedrijke Brits-Israëlische historicus Ilan Pappé heeft parallellen getrokken tussen de Israëlische acties in Gaza en genocide, zoals in zijn baanbrekende studie *The ethnic cleansing of Palestine* (2006). Hij wijst op structurele patronen van uitsluiting en verdrijving, die hij interpreteert als een poging tot demografische en territoriale ‘zuivering’.¹⁴ De Israëliisch-Amerikaanse historicus Omer Bartov en Israëlische historicus Amos Goldberg, beiden gespecialiseerd op het gebied van Holocaust- en genocidestudies, waarschuwen dat Israëlische acties in Gaza voldoen aan de meeste kenmerken van genocide, inclusief verklaringen van hooggeplaatste ambtenaren die openlijke intenties bevatten.¹⁵

Als onderdeel van de zaak *Defense for Children International-Palestine et al. v. Biden et al.* heeft Holocausthistoricus Barry Trachtenberg getuigd dat er onder genocidehistorici consensus bestaat dat de situatie in Gaza een genocide is, voornamelijk vanwege de uitspraken van Israëlische functionarissen die dit duidelijk maken: ‘We are watching the genocide unfold as we speak. We are in this incredibly unique position where we can intervene to stop it, using the mechanisms of international law that are available to us.’¹⁶ Overeenkomstig stellen verscheidene juristen dat het Israëlische beleid evident gericht is op de totale bevolking van Gaza, in plaats van exclusief op Hamas. In een open brief, gepubliceerd op 15 oktober 2023 op *Opinio Juris* en de website van de *Third World Approaches to International Law Review*, ondertekend door meer dan achthonderd wetenschappers op het gebied van internationaal recht, conflictstudies en genocidestudies, schreef men dat de verklaringen van Israëlische functionarissen sinds 7 oktober 2023 duiden op de intentie om genocide te plegen.¹⁷ Een rapport van de University Network for Human Rights en de Boston University School of Law stelt dat Israël genocidale daden heeft gepleegd.¹⁸ Onlangs, 25 oktober 2024, heeft het onderzoeksinstituut *Forensic Architecture* aan de Universiteit van Londen een diepgaand rapport uitgebracht waarin het Israëlische optreden in Gaza sinds oktober 2023 wordt onderzocht en waarin men concludeert duidelijke aanwijzingen waar te nemen van genocide. Ze stellen dat het Israëlische leger een ‘systematische en georganiseerde campagne’ voert om essentiële levensmiddelen en infrastructuur in Gaza te vernietigen; bevindingen die al langer leven bij internationale waarnemers.¹⁹ Bovendien sluiten deze bevindingen aan bij de schattingen van wetenschappelijk medisch tijdschrift *The Lancet*, waarin wordt gesteld dat de directe slachtoffers slechts een deel van de totale impact behelst; er wordt verwacht dat er nog veel meer doden zullen vallen door indirecte oorzaken zoals ziekte, ondervoeding en gebrek aan medische zorg, veroorzaakt door de doelbewuste vernietiging van infrastructuur en humanitaire blokkades. Deze indirecte tol kan mogelijk vier keer zo hoog zijn als het aantal directe slachtoffers, wat het totale aantal doden in een worstcasescenario kan brengen op meer dan 186.000, gebaseerd op projecties voor het voortduren van het conflict en de nasleep ervan.²⁰

Wees verschillig!

‘Onverschilligheid is altijd de vriend van de vijand,’ sprak Elie Wiesel in 1999,

een citaat dat geprojecteerd staat op de muur in het museum. ‘De dader heeft er voordeel van, nooit diens slachtoffer.’ Of er sprake is van genocide, is niet aan het museum. Oproepen tot moreel bewustzijn en handelen is dat wel. Ondertussen is het discours aangaande de kwestie Israël-Palestina dermate gepolitiseerd en gepolariseerd geraakt, dat rechts-extremistische politici het anti-antisemitisme gebruiken om groepen tegen elkaar uit te spelen ten behoeve van de eigen populistische agenda. Juist daarom is het van groot belang dat een instituut dat de Holocaust herdenkt en wil onderwijzen aan komende generaties, de centrale rol van internationale organisaties in de strijd tegen genocide en onrecht onderstreept – ondanks dat ze in het verleden hebben gefaald dergelijk leed te voorkomen. De recente uitspraak van het ICJ, die aangeeft dat het Israëliëse optreden in Gaza een risico op genocide inhoudt voor de Palestijnen, maakt het des te urgenter dat het museum zijn morele verantwoordelijkheid erkent. Bovendien kan dit bijdragen aan het depolariseren van het huidige debat, dat inmiddels is gekaapt door rechts-extremistische politici om groepen tegen elkaar op te zetten.

In plaats van zich te verschuilen in een cocon van neutrale onverschilligheid moet het Nationaal Holocaustmuseum juist de kans grijpen om de lessen van de Holocaust te verbinden met de hedendaagse realiteit van genocides, zoals erkend door het ICJ en ICC. Dit vereist niet alleen een kritische reflectie op de rol van organisaties als de VN, het ICJ en ICC, maar ook een actieve betrokkenheid bij het stimuleren van een bredere maatschappelijke discussie over mensenrechten en morele betrokkenheid. Het museum heeft de plicht om een plek te zijn waar het verleden niet alleen wordt herdacht, maar waar ook een dialoog ontstaat over de morele en juridische verantwoordelijkheden die voortvloeien uit de lessen van de geschiedenis. Tenzij het museum pal achter Israël staat, moet juist in naam van neutraliteit tenminste de uitspraak van het ICJ waarborgen en toestaan dat diens medewerkers het gebruiken in de les om het heden te duiden.

Deze strikte handhaving van zogenoemde neutraliteit en opgelegde stilte lijkt eerder een vorm van moreel verzuim dan een legitieme poging tot onpartijdigheid, en zet het museum daarmee op gespannen voet met zijn eigen kernboodschap: het belang van actieve betrokkenheid en het vermijden van onverschilligheid in het aangezicht van onrecht. De beelden van verwoeste ziekenhuizen, de ontelbare doden, een totaal platgebombardeerd Gaza, kolonisering van de Westbank – de voortdurende ellende van de Palestijnse bevolking die leerlingen te zien krijgen, zijn niet slechts statistieken. Ze zijn een krachtig bewijs van de noodzaak voor een educatieve en institutionele respons die recht doet aan de les van de Holocaust inzake het heden: de gevaren van onverschilligheid. Een essentieel principe voor geschiedenisleraren is immers dat het verleden relevant moet blijven; anders dreigt het te verworden tot een geïsoleerd voorval dat geen lessen meer biedt voor de toekomstige generaties. Als historicus zou ik het museum daarom willen oproepen tot het handhaven van hun eigen motto: jij weet het nu. Vergeet het niet. Wees verschillig!

Yoni de Vries volgt de onderzoeksmaster Geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam en is oud-hoofddirecteur van Skript Historisch Tijdschrift. Zijn interesse gaat vooral uit naar de geschiedenis van eugenetica, nationalisme, identiteit en de medische wereld. Daarnaast houdt hij zich veel bezig met

geschiedfilosofische benaderingen en hun politiek-morele implicaties in hedendaagse publieke en wetenschappelijke debatten. Momenteel schrijft hij zijn masterscriptie over de eugenitische wortelen van transhumanisme en kunstmatige intelligentie.

Eindnoten

1 Dit oordeel baseer ik zowel op het internationale recht als op inzichten uit de geschiedkunde. In de tussenvonnissen van het ICJ met betrekking tot de toepassing van het Genocideverdrag in de Gazastrook oordeelde het Hof op 26 januari 2024 dat Israël onmiddellijke en effectieve maatregelen moest nemen ter bescherming van de Palestijnen tegen genocidale risico's. De rechters concludeerden dat verschillende handelingen en nalatigheden van het Israëlische regime mogelijk binnen het kader van genocide vallen. *Amnesty International* en *Human Rights Watch* gaven op 26 februari 2024 aan dat Israël de verplichtingen uit deze vonnissen negeert, wat leidt tot een dreigende hongersnood in Gaza. Amnesty heeft het rapport van de VN-Speciale Rapporteur verwelkomd, waarin wordt gesteld dat er 'redelijke gronden zijn om te geloven dat de drempel voor genocidale handelingen is bereikt.' In een derde tussenvonnis op 28 maart 2024 verplichtte het Hof Israël om zijn militaire offensief in Rafah te stoppen, de levering van humanitaire hulp te waarborgen en ongehinderd onderzoek naar mogelijke genocides toe te laten. Op 24 mei 2024 herbevestigde het Hof zijn eerdere vonnissen en benadrukte dat de opgelegde maatregelen bindend zijn. Deze beslissingen onderstrepen het oordeel dat Israël genocidale intenties vertoont, gezien de vastgestelde risico's en de noodzaak voor directe actie ter bescherming van de Palestijnen in het gebied. Israël heeft elke uitspraak en oproep genegeerd en heeft sindsdien geen enkele actie ondernomen om het geweld te verminderen. Verdere overwegingen die hebben geleid tot dit oordeel – historische en juridische – zijn in de tekst onder het kopje 'Genocide' terug te vinden.

2 De term *Shoah*, wat 'catastrofe' of 'vernietiging' betekent, wordt binnen de Joodse gemeenschap vaak geprefereerd omdat het direct verwijst naar de Joodse ervaring van vernietiging, zonder de religieuze

ondertonen van het woord ‘Holocaust’. *Porajmos* betekent ‘verslinding’ en wordt door sommige Roma en Sintigroepen gebruikt om de genocide van hun volk tijdens de oorlog te beschrijven. In deze context gebruik ik ‘Holocaust’ vanwege de bekendheid en wijdverspreide herkenbaarheid van de term onder een breed publiek. Hiermee streef ik ernaar om een historische en emotionele verbinding tot stand te brengen die voor lezers van verschillende achtergronden toegankelijk is en de impact van de gebeurtenis universeel onderstreept.

3 Lucia Admiraal, ‘Israëliische ministers en kolonisten willen nederzettingen in Gaza: “Na 7 oktober zullen er geen Arabieren meer in Gaza zijn. Niemand zal overblijven”’, *NRC Handelsblad*, 22 oktober 2024, <https://www.nrc.nl/nieuws/2024/10/22/israelische-ministers-en-kolonisten-willen-nederzettingen-in-gaza-na-7-oktober-zullen-er-geen-arabieren-meer-in-gaza-zijn-niemand-zal-overblijven-a4870218>.

4 Rob Vreeken, ‘Israëliische minister suggereert kernbom op Gaza: “Weerzinwekkende racistische kijk van de Israël’s op Palestijnse volk”’, *De Morgen*, 6 november 2023, <https://www.demorgen.be/aanval-op-israel/israelische-minister-suggereert-kernbom-op-gaza-weerzinwekkende-racistische-kijk-van-de-israeli-s-op-palestijnse-volk-b5f06bc8/?referrer=https://www.google.com/>.

5 Ibidem.

6 Emanuel Fabian, ‘Defense minister announces “complete siege” of Gaza: No power, food or fuel’, *The Times of Israel*, 9 oktober 2023, https://web.archive.org/web/20231009105739/https://www.timesofisrael.com/liveblog_entry/defense-minister-announces-complete-siege-of-gaza-no-power-food-or-fuel/; ‘Israel announces “total” blockade on Gaza’, *Al Jazeera*, 9 oktober 2023, <https://web.archive.org/web/20231009105304/https://www.aljazeera.com/news/2023/10/9/israel-announces-total-blockade-on-gaza>.

7 Michel Maas, ‘Van gematigd naar omstreden: wie is Isaac Herzog, de president van Israël die zondag naar de opening van het Holocaustmuseum komt?’, *De Volkskrant*, 9 maart 2024, <https://www.volkskrant.nl/buitenland/van-gematigd-naar-omstreden-wie-is-isaac-herzog-de-president-van-israel-die-zondag-naar-de-opening-van-het-holocaustmuseum-komt~b263dc77/>.

8 International Criminal Court, ‘Statement of ICC Prosecutor Karim A.A. Khan KC: Applications for arrest warrants in the situation in the State of Palestine’, 20 mei 2024, <https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-kc-applications-arrest-warrants-situation-state>; Göran Sluiter, ‘Verzoek tot arrestatiebevelen ICC tegen Netanyahu, Gallant en drie Hamaskopstukken – overwinning van het recht?’, *Nederland Rechtsstaat*, 23 mei 2024, <https://www.nederlandrechtsstaat.nl/verzoek-tot-arrestatiebevelen-icc-tegen-netanyahu-gallant-en-drie-hamaskopstukken-overwinning-van-het-recht/#>.

9 JCK, ‘Het Palestijns-Israëliische conflict’, *Joods Cultureel Kwartier*, 8 februari 2024, <https://jck.nl/verhalen-en-verdieping/het-palestijns-israelische-conflict>.

10 Jaap Cohen, ‘Verslag *Mijn Israël | Mijn Palestina*’, *Joods Cultureel Kwartier*, 30 juni, 2024, <https://jck.nl/verhalen-en-verdieping/verslag-mijn-israel-mijn-palestina>.

11 Zie: International Court of Justice, ‘Proceedings instituted by South Africa against the State of Israel on 29 December 2023’, *International Court of Justice*, 29 december 2023, <https://web.archive.org/web/20240105144115/https://www.icj-cij.org/index.php/node/203394>; International Court of Justice, ‘Application of Convention on prevention and punishment of genocide’ (S. Afr. v. Isr.), Provisional measures, ICJ general list no. 192, <https://icj-cij.org/case/192> (geraadpleegd op 11 november 2024).

12 Het lot van de Palestijnse bevolking tijdens en na deze periode staat tegenwoordig bekend als de *Nakba* (de ‘catastrofe’, zoals de Palestijnen de periode van massale ontheemding en vluchtelingencrisis noemen).

13 Zie bijvoorbeeld: Mark Levine en Eric Cheyfitz, ‘Israel, Palestine, and the language of genocide’, *Tikkun* 32:2 (2017); Yoav Di-Capua, ‘Genocidal mirroring in Israel/Palestine’, *Journal of genocide research* (2024) doi:10.1080/14623528.2024.2361978.

14 Ilan Pappé, *The ethnic cleansing of Palestine* (Oneworld Publications 2007).

15 Omer Bartov, ‘What I believe as a historian of genocide’, *The New York Times*, 10 november 2023, <https://web.archive.org/web/20231218055737/https://www.nytimes.com/2023/11/10/opinion/israel-gaza->